

FÖLDRAJZI SZEMPONTOK A JELENKORI NÉPVÁNDORLÁS KÉRDÉSÉHEZ

IZSÁK ÉVA

GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE RECENT "GREAT MIGRATION"

Nowadays we witness worldwide very serious and important social changes. Millions are leaving their homes and searching new territories. Migration became intercontinental while mixing up cultures and nations this way. Meanwhile politics actuate or could actuate its economic background. Representatives of different sciences are searching answers and proposing possible solutions. This study tries to shed light to the geographical background of the recent „Great Migration”. Challenges are pointed out we have to face and to answer by viable solutions. It is important to underline, that the process does necessarily not require political analysis, so the answers are of non-political nature.

BEVEZETÉS

Napjaink egyik komoly és jelentős változása az a folyamat, amely a társadalom egy részének helyváltoztató és helyzetváltoztató mozgását jelenti. Milliós tömegek hagyják el szülőházjukat új életteret keresve. Kontinensek közötti migráció történik, kultúrák keveredése és embercsoportok jelentős mozgása zajlik. S mindeközben ennek gazdasági hátterét mozgatja, mozgathatja a politika. Tudományterületek képviselői keresik a válaszokat és egyben lehetséges megoldásokat javasolnak. Alábbi tanulmányban a jelenkori népvándorlás földrajzi hátterét szeretném megvilágítani, hangsúlyozva azokat a kihívásokat is, amelyekkel szembenézve azokra megoldási javaslatokat kell tennünk. A folyamat hangsúlyozottan nem politikai elemzést igényel, így annak megoldása, a felmerülő kérdésekre adott válaszok sem politikai jellegűek.

1. FÖLDRAJZI KÖRNYEZET – FÖLDRAJZI LÉPTÉK

A Föld felszínének 29 %-a szárazföld. Az ENSZ Népesedési Osztályának adatai szerint jelenleg (2016. 10. 08.) 7 455 millió ember él a földön, s ez a szám perceként három fővel emelkedik. Az ember által lakott területeknek mind vertikálisan, mind horizontálisan határokat szab a globális méretekben jelentősen eltérő természeti környezet. A tengerszint feletti magassággal valamint a napsugárzás beesési szögével és annak erejével módosulnak a létfeltételek, az emberi élet lehetséges terei.

Emberek mozgása, lakhelyük elhagyás és új élettér keresése komoly és jelentős átalakulásokat, változásokat okoz a globális, regionális (kontinentális) és lokális területi struktúrában. A folyamatok területi keretben történő problematikája eltéréseket mutat. Nemcsak a változások sebessége és azok időbeli átalakulása miatt, hanem az erre adott válaszok különbözősége okán is. A folyamat fogalmi minősítésén túllépve (népvándorlás, migráció, invázió, bevándorlás, menekült hullám stb.) először fontosnak tartom azok területi vonatkozásait, léptékek szerinti áttekintését.

A földrajzi léptékek a hagyományos módszertani megközelítés szerint hierarchikus módon épülnek egymásra, azaz a globális, regionális és lokális lépték az egyes lokalitások (pl. települések, háztartások, családok) különböző területi szinteken aggregált átlaga. Mivel az értékek mögött jelentős egyenlőtlenségek húzódnak meg, a valós viszonyokból sokat elfednek, elfedhetnek. Általában annál többet, minél nagyobb léptékű az adott vizsgálat. Így a földrajzi lépték ebben az értelmezésben megismerési szintként jelenik meg, s a legtöbb esetben társadalmi jelenségek és folyamatok aggregációs szintjét jelöli. Sok kutató szerint így átláthatatlanná válik a folyamat (*HARRISON 2010.*) A gyorsan változó globális folyamatok „hatására” Peter Taylor és Neil Smith geográfusok foglalkoztak a földrajzi lépték problémakörével. Míg Taylor megkülönböztette a valóságot (világgazdaság), államot és nemzetet (ideológiai lépték) valamint a várost (megtapasztalás léptéke), addig Smith az egyenetlen fejlődés alakulásába a városi, a regionális, országos és globális léptékek hierarchiáját tartotta fontosnak (*TAYLOR 1982, SMITH 1984.*).

A jelenkori népvándorlás hátterében nemcsak politikai és gazdasági tényezők vannak. Környezeti kérdések mellett olyan komplex földrajzi megközelítést igényelnek, amelyek figyelembe veszik a fenti tényezők mellett a természeti és a társadalmi környezet változásait is együttesen. Ez az újszerű gondolkodás egyben paradigmaváltást is jelent, amely transzdiszciplináris megközelítést igényel (*KUHN 1984*). Túllépve az egyes tudományágak vizsgálati területein összefüggéseket kell keresnünk a környezet és társadalom rendszereinek működésében, viszonyaikban valamint az oda-, és visszahatások tekintetében is.

A jelenkori népvándorlás okait vizsgálva kiemelten fontos annak földrajzi hátterét elemezni. Összevetve a mennyiségi és minőségi elemzéseket, olyan alternatív megoldási javaslatokat tehetünk, amelyek hozzájárulnak a szükséges paradigmaváltáshoz. Mindaddig, amíg „csak” politikai és gazdasági háttér-magyarázatokat keresünk, elmaradhat, vagy késhet az a paradigmaváltás, amely szükséges keretek közé tereli a kérdés megválaszolását.

2. GLOBÁLIS MIGRÁCIÓ NEMZETKÖZI ÁRAMLÁSA

A népesség áramlásának különböző irányú változásait azok az ellentétek okozzák, amelyek időben és térben eltérő módon jönnek létre (*RÉDEI 2014.*). A hiány-többlet kialakulása mind gazdasági, mind lakosságszám arányát tekintve folyamatosan jelen van a világban. Az emberiség történelme jellemzően leírható ezen koncentrációk területi átrendeződésével.

A globális migráció mennyiségi jellegét flow (áramlás) a Wittgenstein Intézet munkatársai. A Science folyóiratban megjelent tanulmányukban ábrázolták a népesség mozgásának változását, átalakulását (*ABEL – SANDER 2014.*). Jelezve a forrás és befogadó területeket, valamint ezek térbeli változásait. A mennyiségi elemzés mutatja azt is, hogy a világ népességének áramlása folyamatos, időben nem, csak területileg változik. Azaz az állandó nemzetközi népességáramlásnak különböző célterületei, eltérő irányai vannak. A változások hátterének bemutatása nem célja a tanulmánynak. Annyit szeretnénk itt jelezni, hogy a globális földrajzi léptékkel mérhető népességmozgás nem újszerű jelenség. Annak azonban iránya megváltozott s ennek okait, magyarázatát más léptékű vizsgálatok mutatják meg.

3. REGIONÁLIS (KONTINENTÁLIS) VÁNDORLÁS FÖLDRAJZI HÁTTERE

A jelenkori népvándorlás három kontinenst érint. A kibocsátó kontinensek Afrika és Ázsia, míg a célállomás Európa, alapvetően az Európai Unió országai. A téma relevanciája megkérdőjelezhetetlen, mégis kevés szakirodalom született a XXI. század második évtizedében egyre gyorsabbá és jelentősebbé váló folyamatokról. Annál erőteljesebb a politikai megoldások keresése. A migráció fogalma politikai töltést kapott, azaz sok európai politikai párt is használja, sőt programjába vette a kérdés megoldásának lehetőségét. A társadalom egyes rétegeinek, csoportjainak eltérő válaszai vannak a felmerülő kérdésekre. A geográfia tudománya, annak képviselői nem tehetnek mást, mint a kihívás hátterének tudományos okait keresik. A válaszokat csakis a földrajzi háttér elemzésével, alapos ismeretével adhatjuk meg. Társadalom és környezet kapcsolata, annak tényezői mindig is foglalkoztatták az embereket.

Napjaink eseményei nem egyedülállóak az emberiség történetében. A XIX. század második felében már H. Mackinder brit földrajztudós felhívta a figyelmet arra az általa *kulcsövezetnek* (Pivot area) nevezett területre, amely a globális hatalmi egyensúly záloga. A világot zárt, egyensúlyon alapuló, de állandó mozgásban levő rendszernek tekintette (*MACKINDER 1904.*). Mint írja, a századfordulón a tradicionális az intenzív, gyors felbomlás és változás szakaszába lépett. Új népvándorlással felérő migrációs mozgalom bontakozott

ki. Az új történelmi korszakban a technikai–technológiai fejlődés következtében megváltozott a tér és az idő egymáshoz való viszonya.

Európa és Ázsia eltérő társadalomfejlődése valamint az éghajlatváltozásból adódó népvándorlás kérdését E. Huntington Ázsia lüktetésének nevezte. Könyvében leírja azokat a történelmi léptékű éghajlatváltozásokat, amelyek nagyobb népességmozgáshoz, Ázsiából Európa felé történő népvándorláshoz vezettek (*HUNTINGTON 1907.*). A második világháborút követően H. H. Lamb brit klimatológus és munkatársai történelmi korok éghajlatának rekonstrukcióját végezték el. Kutatásaik során bizonyították, hogy az éghajlat, a történelem és a modern világ változásai között szoros kapcsolat van (*LAMB 1982.*).

A XX. század második felében egyre több olyan kutatás indult, amely bizonyította azokat az összefüggéseket, amelyek természet és társadalom, éghajlatváltozás és társadalmi mozgások között van. Ezek sorában – témánk szempontjából különösen – kiemelendő S.P. Huntington elemzése. Munkájában arra hívja fel a figyelmet, hogy a fenti éghajlatváltozások során fellépő népességmozgások civilizációk, eltérő kultúrák mozgását is jelenti. Ez egyben nemcsak az élhetőbb környezetért vívott küzdelmet jelenti, hanem ezzel együtt a különböző civilizációk háborúját is (*HUNTINGTON 1988.*).

A továbbiakban röviden bemutatjuk azokat a regionális, kontinentális kihívásokat, amelyek erősítik az előbb ismertetett kontinentális népességmozgásokat. Azokra a földrajzi változásokra tér ki a tanulmány, amelyek egyrészt néhány évtizeden belül várhatóan bekövetkeznek, másrészt erősíteni fogják azokat a társadalmi, civilizációs hatásokat, amelyek várhatóan komoly népességmozgáshoz vezetnek.

3.1. ÖKOLÓGIAI LÁBNYOM

Az ökológiai lábnyom becsült és számított érték. Segítségével kiszámítható a természet forrásainak használati értéke, azaz érthetőbbé válnak azok a folyamatok, amelyek az ember (társadalom) önfenntartásához szükségesek. A kifejezés két kanadai ökológustól származik (William Rees és Mathis Wackernagel), segítségével kiszámítható, hogy az emberi társadalomnak, társadalmi csoportoknak vagy egyénnek adott technológiai fejlettség mellett milyen mennyiségű földre és vízre van szüksége önmaga fenntartásához és a megtermelt hulladék elnyeléséhez. Az érték megbecsüli a fogyasztást és a fenntartáshoz szükséges természeti erőforrás nagyságát. A földi népességszámot alapul véve 1961-ben az érték átlagosan 0,88 hektár volt, napjainkban már eléri a 2,6 hektárt. A Földön minden emberre csak 1,8 hektár jut, tehát ez az érték is mutatja, hogy több erőforrást használunk, mint azt a fenntarthatóság értelmében tehetnénk. Az ökológiai lábnyom méretének eloszlása rendkívül egyenlőtlen a Földön. Szélsőségesen magas értéke van az Egyesült Államok ökológiai lábnyomának, míg a legalacsonyabb értéket

Bangladesben találjuk (*Ecological Footprint of Nations 2004*). Megállapítható, hogy napjainkban már csak Afrika használ kevesebb területet, erőforrást, mint ami a rendelkezésére áll. Az ökológiai lábnyom értékének területi egyenlőtlenségei növelni fogják az egyes társadalmi csoportok küzdelmét a felhasználható erőforrásokért, a civilizációk fennmaradásáért.

3.2. MATUZSÁLEM ÖSSZEESKÜVÉS

A közeljövő évtizedekben Európában nemzedékek háborúja, szellemi válság fenyeget – írja F. Schirrmacher német újságíró könyvében. A műben részletesen olvashatunk – többek között – az európai társadalom előregedéséről is (*SCHIRRMACHER 2004.*).

Kontinentális összevetésben látható, hogy míg Afrika és Ázsia egyes országaiban demográfiai robbanás várható, addig Európában egyre inkább idősödő korosztályokkal kell számolni. Népszékszám előrejelzések szerint – jelenlegi rátákkal, valamint a szülőképes korosztályokkal számolva – 2050-ben Európában 706,8 millió fő, Afrikában 2,5 milliárd fő fog élni (*Wittgenstein Centre for Demography and Global Human Capital*). Mindez nemcsak a szükségletek, természeti erőforrások használatának várható változási irányait jelzi. Megmutatja számunkra azokat a kihívásokat is, amelyek kontinensek közötti területi eltéréseket okozhatnak.

3.3. HIMALÁJA KIHÍVÁS

Kontinensek közötti regionális léptékű kihívást jelez John D. – Catherine T. MacArthur Foundation (2016) Himalája kihívás című anyaga. Ázsia egyes országainak növekvő népességszáma, a gyorsan fejlődő ipari területek egyre nagyobb vízigényt jelentenek Kínában a Sárga folyó és a Jangce, Indiában a Gangesz, és a Brahmaputra folyók jelentős népességszámú, gyorsan iparosodó, komoly vízigényű területeket „láttnak el” főként a Himalája-hegység glaciális területeinek vízből. A jelentés szerint ma még nem tudható pontosan, nem jelezhető előre, hogy az éghajlati változások valamint a gyorsan átalakuló társadalmi és gazdasági szerkezet vízigényét miképpen elégíti ki a Himalája hegység, s mindez mekkora kihívást jelent majd a szomszédos országok vagy Európa számára. Alapos vizsgálatok és kutatások hiányára, az előrejelző elemzések hiányára hívja fel a figyelmet a jelentés. A nemzetek és kontinensek közötti vándorlási folyamatok várható irányai is jelzik számunkra a kihívás megoldásának fontosságát.

3.4 KÖRNYEZETI MIGRÁCIÓ

A fent jelzett regionális léptékű, kontinentális kihívások mellett számolni kell az erőteljes és komoly éghajlatváltozás következtében fellépő környezeti

migrációval is (BROWN 2004.). A „környezeti menekültek” megjelenése új, az eddigiektől eltérő kihívást jelent nemcsak kontinensek között, de kontinensen belül is.

A regionális és lokális lépték hatásmechanizmusait, a visszahatások formáját ma még nem ismerjük pontosan. Kontinensek feletti, politikától és nemzeti akaratoktól független paradigmákra volna szükség. Ezek kialakítása globális méretű összefogást igényel.

4. LOKÁLIS LÉPTÉK ÉS KIHÍVÁSOK

A népesség területi mozgása olyan társadalmi kísérőjelenségekkel járhat együtt, amelyek nemcsak konfliktusokat eredményeznek, de a népességmozgásra adott válaszok is eltérőek lehetnek. Akár nemzeti, akár kontinentális, akár egyéni szinten. A tudomány feladata a folyamatok várható előrejelzése, megoldások keresése, javaslatétel ezek – politikai érdekektől független – vizsgálatára. Fontos és szükséges elemezni a földrajzi környezet birtoklásának feed back mechanizmusait is.

A posztmodern városkutatás fókuszpontjában a társadalom áll. A migrációs helyzet manifesztálódott és manifesztálódik a városokban, ezért a lokális lépték jelen esetben a befogadó nemzetek városainak lakóit, társadalmát, viselkedéskultúráját és a jelenségre adott válaszokat jellemezheti. Mint korábban írtam, az események nem egyedülállóak a történelemben. A gazdasági, politikai és társadalmi keretek változtak. A jelenleg is zajló klímaváltozás szűkíti, átalakítja a földrajzi környezet élhető tereit, s ehhez járulnak azok a politikai, háborús események, amelyek jelentős vándorlási hullámot eredményeznek.

Európa, mint kontinens valamint az Európai Unió, mint gazdasági és politikai egység az elmúlt néhány évtizedben többször került olyan migrációs kihívással szembe, amikor tíz-, és százezrek menekültek, új hazát keresve otthonukból. Akár a bipoláris világrend összeomlása következtében fellépő menekülthullám, akár a kontinensen belül zajló háborúk, tízezrek befogadását, ellátását és ennek logisztikai feladatait jelentette. 2015-2016-ban más kontinensekről érkező, más kultúrájú civilizációk tagjai indultak Európa felé. Lokális léptékben ez főként az európai városok egy részének terheit növelte. Magyarországon Budapest lakói „kapták” ezt a feladatot. A városi térben zajlott kérdőíves felmérésünk eredményei mutatták meg, hogy a városi társadalom jelentős része nem, vagy rosszul felkészült és hiányos ismeretekkel rendelkezik (IZSÁK – CSÉBI – VANYÚR 2016.). A lokális terekben, városokban jelentkező kihívások megválaszolása és megoldása visszahat mind a regionális (kontinentális), mind a globális földrajzi terekre.

ÖSSZEGZÉS

E rövid tanulmány geográfiai adalékokkal egészítette ki a jelenkori népvándorlás okait. A földrajzi megközelítés globális, regionális és lokális terekben elemezte a jelenség hátterét. Fontos tény az, hogy az emberiség történetében ismert az ehhez hasonló népességmozgás. Kiváltó okait és következményeit ismerjük. Felmérések, vizsgálatok elemzik a mai társadalom válaszreakcióit. Mindezek ismeretében felkészülten várhatjuk az elkövetkező évek, évtizedek földrajzi léptékben bekövetkező változásait. A tudománynak ebben az esetben "annyi" a feladata, hogy javaslatokat készít. Feltárja ezen javaslatok megoldási lehetőségét és azok várható következményeit részletesen leírja. A döntések előkészítése politikamentes. A tudomány, a tudósok felelőssége a feltárásban és a döntések előkészítésében van. Politikai töltettel a fenn vázolt problémákat nem lehet megoldani.

IRODALOM

- ECOLOGICAL FOOTPRINT OF NATIONS** (2004).
(http://www.youthxchange.net/main/b139_ecological-footprint-g.asp)
- E. HUNTINGTON** (1907): *The Pulse of Asia. A journey in Central Asia illustrating the geographic basis of history.* Houghton Mifflin and Co., Boston, New York, 415 p.
- F. SCHIRRMACHER** (2004): *Das Methusalem - Komplott.* Karls Blessing Verlag GmbH, München, 220 p.
- G.J. ABEL N. – SANDER** (2014): *Quantifying Global International Migrations Flows.* In: *Science* 343.6178. pp. 1520-1522.
- H.H. LAMB** (1982): *Climate, History and the Modern World.* Methuen, London, 387 p.
- H.J. MACKINDER** (1904): *The geographical Pivot of History.* In: *Geographical Journal* 23. pp. 421-437. Magyar nyelven: *A földrajz, mint a történelem kulcsa. Geopolitikai szöveggyűjtemény.* Budapest (fordította Pásztor Andrea).
- IZSÁK É. – CSÉBI M. – VANYÚR B.** (2016): *A migránskrizis vizsgálata a budapesti városi térben és a déli országrész virtuális terében.* In: *Társadalmi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép Európájában: Nemzetközi Földrajzi Konferencia* (Berghauer S. et.al. szerk.), pp. 335-341.
- J. HARRISON** (2010): *Scale, social production.* In: *Encyclopedia of Geograohy* (B. Warf ed.). Sage publications Ltd., Loughborough, pp. 2507-2510.

- JOHN D. AND CATHERINE T. MACARTHUR FOUNDATION** (2010): The Himalayan Challenge. Water Security in Emerging Asia. Strategic Foresight Group, Mumbai, 158 p.
- LESTER R. BROW** (2004): Troubling New Flows of Environmental Refugees. (http://www.earth-policy.org/plan_b_updates/2004/update33)
- N. SMITH** (1984): Uneven development. Nature, capital and the production of space. Basil Blackwell, Oxford, 344 p.
- P. TAYLOR** (1982): A materialist framework for political geography. In: Transactions of the Institute of British Geographers 7.1. pp. 15-34.
- RÉDEI M.** (2014): A nemzetközi migráció demográfiai és geográfiai aspektusai. In.: Migrációs tendenciák napjainkban (Tarrósy I. – Giled V. – Vörös Z. szerk.), Publikon Kiadó, Pécs, pp. 29-45.
- S.P. HUNTINGTON** (1998): A civilizációk összecsapása, és a világrend átalakulása. Európa könyvkiadó, Budapest, 650 p.
- T.S. KUHN** (1984): A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat könyvkiadó, Budapest, 322 p.
- WITTGENSTEIN CENTRE FOR DEMOGRAPHY AND GLOBAL HUMAN CAPITAL** (www.oeaw.ac.at/vid/wittgenstein-centre/)